

تحرک بخشی به دیپلماسی دفاعی در پر تو فرصت‌ها و تهدیدات برنامه اقدام سازمان ملل و تاثیر آن بر امنیت نظامی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران

مهدی ذوالفقاری*

ایمان خسروی**

چکیده

امروزه سلاح‌های کوچک و سبک به صورت غیرمستقیم جایگزین سلاح‌های کشتار جمعی گردیده‌اند. حجم بالای تلفات انسانی، کمک به ایجاد و گسترش جرایم سازمان‌یافته، توقف توسعه اقتصادی، اجتماعی و اشاعه تروریسم توسط سلاح‌های کوچک و سبک، در نهایت منجر به اقداماتی برای محدودیت انتقال غیرقانونی این سلاح در سطح بین‌المللی گردید. برنامه اقدام به عنوان شاخص‌ترین روند بین‌المللی در این خصوص، مجموعه‌ای از تهدیدات و فرصت‌ها

*. دکترای روابط بین‌الملل و عضو هیئت علمی دانشگاه لرستان.

(نویسنده مسئول: Email:zolfaghari118@gmail.com)

** . کارشناسی ارشد مطالعات دیپلماسی دفاعی و پژوهشگر مسائل راهبردی

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۰/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۰۱

فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره اول، شماره بیست و دوم، صص ۱۲۷-۱۰۱

را برای حاکمیت و امنیت دفاعی کشورها ایجاد نموده است. در این مقاله براساس روش توصیفی-تحلیلی تلاش خواهد گردید، در پرتو نقش فعال دیپلماسی دفاعی به بررسی تهدیدات و فرصت‌های برنامه اقدام و تاثیر آنها بر امنیت دفاعی ایران و در نهایت تطبیق آنها با راهبرد دفاعی کشور پرداخته شود. این تحقیق نشان خواهد داد که اهدافی که در ایجاد و روند برنامه اقدام مطرح شده است، ابهامات و تهدیداتی چون ایجاد شفافیت، صدور جواز برای فعالیت واسطه‌ها، ردیابی سلاح‌های کوچک و سبک و گسترش حوزه برنامه اقدام برای سیاست دفاعی ما به همراه دارد و در مقابل حمایت از حقوق بشردوستانه، مقابله با تروریسم، مبارزه با قاچاق مواد مخدر، تمرکز بر مبارزه تقاضای سلاح‌های کوچک و سبک، اقدامات همکاری‌جویانه در سطوح ملی، منطقه‌ای و جهانی فرصت‌هایی است که ایران می‌تواند با بهره‌گیری از دیپلماسی دفاعی و در مطابقت با راهبرد دفاعی خود، برای تثبیت امنیت ملی و ارتقای توان دفاعی از آنها استفاده نماید.

واژه‌های کلیدی: برنامه اقدام، امنیت دفاعی، دیپلماسی دفاعی، سلاح‌های کوچک سبک، قدرت نظامی.

مقدمه

با وجود اینکه سلاح‌های کشتار جمعی قدرت تخریب بالا و توانایی ایجاد تلفات انسانی بی‌شماری را دارند، اما پس از جنگ جهانی دوم و به خصوص پس از جنگ سرد، این سلاح‌های متعارف هستند که بیشترین تلفات را بر جای نهاده و بزرگ‌ترین وسیله تهدید علیه حقوق بشر، امنیت ملی و امنیت بین‌الملل محسوب می‌شوند. “بالغ بر سه میلیون نفر در تعارضات دهه ۹۰ به وسیله سلاح‌های کوچک و سبک کشته شدند؛ در صورتی که بیشتر آنها غیرنظامیان بود و تعجب‌آور است که توجه بسیار کمی به این دسته از سلاح‌های مرگ‌بار شده است.” (1: 2001, small arms and light weapons).

اکنون در حدود ۸۷۵ میلیون سلاح کوچک و سبک در جهان وجود دارد که تنها حدود یک‌سوم آنها در دست نیروهای نظامی و امنیتی است. تخمین زده می‌شود که سالانه بالغ بر ۷ بلیون دلار سلاح کوچک فقط به صورت قانونی و مجاز (State of security, 2011: 9) توسط عمده صادرکنندگان سلاح‌های کوچک و سبک^۱ مبادله می‌شود (Small arms survey, 2004-2011).

سلاح‌های کوچک به دلیل قیمت پایین، سهولت دسترسی (چه به صورت قانونی و چه غیرقانونی)، پیگیری دشوار، انتقال آسان و سادگی کاربرد (حتی به وسیله کودکان) به راحتی قابل انتقال هستند و زمینه‌ساز ناامنی می‌گردد. سلاح‌های کوچک و سبک یک چالش امنیتی فوری برای افراد، جوامع و دولت‌ها در سراسر جهان و یک مانع بزرگ در امنیت و توسعه پایدار^۲ هستند (Schroeder and Stohl, 2010). تهدید امنیت انسانی، شروع و تشدید تعارض، کمک به جرایم سازمان‌یافته، توقف توسعه اقتصادی و اجتماعی و اشاعه تروریسم بارزترین نتایج اشاعه غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک هستند.

۱. آمریکا، روسیه، ایتالیا، آلمان، چین، برزیل، بلژیک و اتریش

2. sustainable security and development.

۱. چارچوب نظری

تهدیدات ایجادشده در اثر گسترش سلاح‌های کوچک و سبک موجب گردید، تا حساسیت‌ها و اقداماتی در راستای مقابله با آنها صورت گیرد. برنامه اقدام سازمان ملل مهم‌ترین اقدام برای مقابله با تجارت غیرقانونی این نوع تسلیحات است. این برنامه مسئولیت دولت‌ها را در کنترل صادرات، امنیت، ذخیره، مبادله اطلاعات و پایبندی به ممنوعیت تجارت تسلیحات ایجاد نمود و نخستین موافقتنامه جهانی در مورد سلاح‌های کوچک و سبک است (Schroeder and Stohl, 2006: 1). انباشت سریع و روند خاص سلاح‌های کوچک و سبک، قابلیت تغییر معادله نظامی و بی‌ثباتی امنیت و شروع مخاصمه و تشدید و تمدید آن را دارد و با نظر به اینکه سطح گسترده‌های از روابط ایران تابعی از ضرورت دفاعی است، قبول تعهد و تکلیف در شرایطی که واکاوی مناسبی در مورد برنامه اقدام صورت نگیرد، موجبات ایجاد محدودیت در حوزه دفاعی را به دنبال خواهد داشت. تجارت غیرقانونی تسلیحات به نوعی در سطح قدرت ملی کشورها اختلاتی ایجاد نموده است و این نابرابری قدرت در سطح جهانی، موجب تهدید حاکمیت و امنیت ملی کشورها گردیده است؛ به نحوی که امنیت ملی به اصلی راهبردی در برنامه کاری هر کشور تبدیل شده و مبنایی برای روابط و اهداف سیاست خارجی هر کشور است. در نتیجه تحلیل صحیح ماتریس تهدید/فرصت در یک طرف و ضعف و قوت در طرف دیگر موجب بالا بردن راندمان دفاعی ایران می‌گردد و لزوم توجه به این مهم را به اثبات می‌رساند. براین اساس، این پژوهش به دنبال یافتن پاسخی به این سؤال اصلی است که: برنامه اقدام در تطابق با راهبرد دفاعی ایران، امنیت نظامی و دفاعی را در چه صورتی مورد تهدید قرار می‌دهد و در مقابل، چه فرصتهایی در این برنامه برای تقویت دیپلماسی دفاعی ما وجود دارد؟ برای یافتن این پاسخ، ناگزیر از پاسخ دادن به سؤالات فرعی زیر نیز هستیم:

دلایل مطرح شدن برنامه اقدام در سطح بین‌المللی و در مجمع عمومی سازمان

ملل چه بود؟

چه فرصتهایی در برنامه اقدام برای تحرك بخشی به دیپلماسی دفاعی و تقویت

امنیت ملی ج.ا. ایران وجود دارد؟

ابهامات موجود در برنامه اقدام در چه شرایطی امنیت ملی ایران را مورد تهدید

قرار می‌دهد؟

دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزاری در خدمت راهبرد دفاعی ایران بایستی در چارچوب برنامه اقدام به چه سمتی حرکت کند؟

به منظور بررسی دقیق‌تر موضوع، فرضیه پژوهش نیز عبارت است از: اهدافی که در ایجاد و روند برنامه اقدام مطرح شده است، در کنار ابهامات و تهدیداتی که برای امنیت دفاعی ایران به همراه دارد، فرصت‌هایی را ایجاد می‌کند که می‌توان با بهره‌گیری از دیپلماسی دفاعی برای تثبیت امنیت ملی و ارتقاء توان دفاعی خود و حصول راهبرد امنیتی، مورد نظر استفاده نمود. با مشخص شدن سؤالات و فرضیه پژوهش، از نظر نگارندگان این اهداف قابل تصور است:

طرح ایده بهره‌گیری از دیپلماسی دفاعی در موضوعات مرتبط با حوزه امنیت و دفاع؛ به خصوص برنامه اقدام سازمان ملل

تشریح تهدیدات و ابهامات موجود در برنامه اقدام سازمان ملل

ارائه راه‌کارهایی برای مقابله با تهدیدات و ابهامات برنامه اقدام سازمان ملل.

در مقاله پیش رو، روش تحلیل داده‌ها، توصیفی-تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات به منظور پاسخ‌گویی به سوالها و حصول اهداف پژوهش، از روش کتابخانه‌ای و اسنادی بهره گرفته شده است. با اذعان به اینکه امنیت ابعادی نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی دارد؛ اما به دلیل تمرکز تحقیق مبنی بر دامنه تهدید برنامه اقدام (بر بنیان فیزیکی و بر نظام سیاسی) و اینکه امنیت نظامی پیش شرط توسعه، استقلال و امنیت ملی است و علاوه بر آن، اهمیتی وافر و حیاتی برای کشورهای منطقه و به خصوص ایران دارد؛ در این مقاله بر امنیت نظامی و دفاعی تمرکز شده است.

۲. شناخت مبادی و تحولات برنامه اقدام

پایان جنگ سرد زمینه‌ساز ورود تسلیحات متعارف انباشته شده در شوروی و ایالات متحده ناشی از پیمان‌های نظامی ورشو و ناتو شد و موجب افزایش وحشت عمومی گردید. قرار گرفتن این تسلیحات در دست گروه‌های جدایی‌طلب، شورشیان و تروریست‌ها، صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر انداخت و به تبع بر امنیت ملی تأثیری منفی نهاد و موجبات بی‌ثباتی را در برهه‌هایی از زمان در نواحی گوناگونی از جهان ایجاد نموده است.

اشاعه و سوءاستفاده از سلاح‌های کوچک در سراسر جهان، موجب تحلیل رشد، تهدید رفاه انسانی، مانع عملیات تجاری، تهدید سرمایه‌گذاری و به‌تاخیرانداختن توسعه‌یافتگی می‌شود (Franco, 2005). به روایت IANSA^۱، روزانه سه هزار نفر در جهان بر اثر این سلاح‌ها آسیب می‌بینند و ده هزار نفر جان خود را از دست می‌دهند (مصفا و شاهنوری، ۱۳۸۹: ۲۶۸). به ناچار در سطح بین‌المللی، اندک تلاش‌هایی برای محدودیت کاربرد سلاح‌های کوچک و سبک به خصوص در پی فجایع انسانی بالکان و مناقشات شدید در آفریقا صورت گرفت. پس از تلاش‌هایی پراکنده و نه چندان امیدبخش، در نهایت در سال ۱۹۹۵ صدور اولین قطعنامه توسط مجمع عمومی مبنی بر مبارزه با تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک در پیچه‌ای نوین برای پیگیری مبارزه با این تسلیحات را پی نهاد. www.un.org.A/RES/50/70B. پیرو صدور قطعنامه مجمع عمومی در سال ۱۹۹۵ دو گروه از کارشناسان در سال‌های ۱۹۹۷ و ۱۹۹۹ برای گزارش در خصوص سلاح‌های کوچک و سبک تعیین شدند. در سال ۱۹۹۹، مجمع عمومی در چارچوب سازمان ملل به تشکیل یک کنفرانس بین‌المللی برای مساله تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک پرداخت. در قطعنامه دسامبر ۱۹۹۹ (۵۴/۵۴) در مجمع عمومی تصمیم گرفته شد، اجلاسی در مورد تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک در تمامی جنبه‌ها در ژوئن و جولای ۲۰۰۱ در سازمان ملل تشکیل شود (Report of the united nation, 2001). سازمان ملل در تابستان ۲۰۰۱ کنفرانسی را برای تلاش‌های بین‌المللی با هدف انجام موضوع سلاح‌های کوچک و سبک به عنوان نقطه کانونی اصلی تشکیل داد (the response of European communities, 2001). در اجلاس سال ۲۰۰۱، یک کمیته مقدماتی تشکیل شد و اداره امور خلع سلاح مرکز هماهنگی و ارتباط تمامی ارگان‌های فعال در زمینه سلاح‌های کوچک گردید. می‌توان گفت، هدف ابتدایی برنامه اقدام، تحکیم، تعدیل ابتکار و توسعه سلاح‌های کوچک در دستورالعملی فعال است (Schroeder and Stohl, 2006: 2).

شکست در ایجاد یک برنامه اقدام اساسیتر در درجه اول به دلیل مخالفت آمریکا^۲ بود که در کنفرانس بازنگری سال ۲۰۰۱ به انتقاد گسترده‌ای دست زد. (www.acronym.org)

1. international action network on small arms

۲. . جان بولتن در آغاز کنفرانس سال ۲۰۰۱ به شدت از برنامه اقدام انتقاد کرد و خواهان ایجاد یک‌سری خطوط قرمز در این برنامه شد و علاوه بر آن از متن معاهده که از نقش سازمان‌های غیردولتی حمایت می‌کرد، به شدت انتقاد نمود.

org). ایالات متحده بزرگترین صدای مخالف بود، اما کشورهایمانند چین و کوبا نیز به شدت از مواضع ایالات متحده حمایت می‌کردند.

برنامه اقدام در کنفرانس سال ۲۰۰۱ در ۹ تا ۲۰ جولای برگزار شد و نه تنها یک سند صرف، بلکه یک روند پیگیری برای مبارزه با تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک است. مجمع عمومی در قطعنامه ۵۶/۲۴۷، حمایت خود را از برنامه اقدام اعلام نمود و تصریح کرد که دولت‌های عضو بایستی در جلوگیری از روند تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک اقدامات لازم را به عمل آورند. در کنفرانس سال ۲۰۰۱، اجماع شد که هر دو سال یکبار جلساتی برای بررسی پیشرفت در اجرای برنامه اقدام برگزار شود. بدین ترتیب در سال‌های ۲۰۰۳، ۲۰۰۵، ۲۰۰۸ و ۲۰۱۰ جلساتی به صورت دوسالانه (BMS) برگزار شد.

در اجلاس سال ۲۰۰۱، موضوعاتی چون محدودیت تسلیحات بازیگران غیردولتی، قواعد و استانداردهای مالکیت غیرنظامیان بر تسلیحات، محدودیت بر تولید و تجارت قانونی سلاح‌های کوچک و پیگیری فرایند مورد نظر در مذاکرات پیمان‌های الزام‌آور حقوقی مورد مشاجره بودند (Schroeder and Stohl, 2006: 3)؛ اما در نهایت دولت‌ها متعهد شدند که انواع اقدامات در تمام جوانب در جهت پیگیری، مبارزه و امحاء تجارت قانونی سلاح‌های کوچک و سبک آن را انجام دهند (UN document A/CONF.192/15). این کنفرانس شامل قوانینی برای گروهی از کارشناسان دولتی در بررسی چشم‌انداز علامت‌گذاری و ردیابی سلاح‌های کوچک و سبک بود. پس از اجلاس، ۱۹۱ عضو مجمع عمومی برنامه اقدام را به اتفاق آراء مورد تصویب قرار دادند.

طبق سند برنامه اقدام، "دولت‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای در هر جا که امکان پذیر باشد، بایستی همکاری بین‌المللی و منطقه‌ای را در زمینه ایجاد نظم، آگاهی‌بخشی، گمرک و کنترل مرزهای رسمی در مبارزه با گردش غیرقانونی و قاچاق و توقیف فعالیت‌های تبهکارانه مرتبط با این سلاح‌ها را انجام دهند (Goldbalt, 2002: 249)". برنامه اقدام تصریح نموده است که "تمام سلاح‌هایی که برای دفاع و امنیت ملی مورد نیاز نیستند، بایستی در سریع‌ترین زمان ممکن جمع‌آوری و تخریب شوند (Goldbalt, 2002: 249). در این برنامه اعلام شده است که "تولید بایستی انحصاراً برای استفاده و مالکیت نیروهای نظامی و پلیس باشد. (Goldbalt, 2002: 250)" و

دولت‌ها بایستی از پادمان این گونه سلاح‌ها در برابر فقدان از طریق دزدی یا انحراف به ویژه از امکانات ذخیره اطمینان حاصل نمایند. در این برنامه بر "ممانعت از انتقال مازاد سلاح‌های کوچک و سبک تاکید شده است. (Goldbalt, 2002: 250) "

اولین اجلاس دوسالانه (BMS1) در ۷ تا ۱۱ جولای ۲۰۰۳ در سازمان ملل تشکیل شد. در این کنفرانس ۱۷۲ سازمان غیردولتی حضور داشتند. جمع‌آوری و تخریب سلاح‌های کوچک و سبک، ظرفیت سازی و مدیریت ذخایر، نشانه‌گذاری و ردیابی، تروریسم، جنایات سازمان‌یافته، قاچاق مواد مخدر، کنترل و واردات سلاح‌های کوچک و سبک، دلالتی غیرقانونی و خلع سلاح، رفع حالت بسیج نیروها و استقرار مجدد یگان‌های رزمنده (DDR) محورهای این کنفرانس بودند.

در سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ گروه کارشناسان دولتی (GGE) پیش‌نویس سند بین‌المللی در شناسایی و پیگیری از یک روش قابل اطمینان در مورد تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک را تهیه نمودند که در سال ۲۰۰۵ مورد تایید مجمع عمومی قرار گرفت.

دومین جلسه دوسالانه (BMS2) برنامه اقدام در ۱۱ تا ۱۵ جولای ۲۰۰۵ در نیویورک برگزار گردید. محورهای این کنفرانس را جمع‌آوری و تخریب سلاح‌های کوچک و سبک، خلع سلاح، رفع حالت بسیج نیروها و استقرار مجدد یگان‌های رزمنده، نهادسازی و نشانگذاری و ردیابی سلاح‌های کوچک و سبک، تروریسم و جنایات سازمانی و مواد مخدر، کنترل واردات و صادرات، توسعه آگاهی و فرهنگ صلح و همکاری و مشارکت بین‌المللی تشکیل دادند.

با وجود روند روبه رشد برنامه اقدام، در سال ۲۰۰۶ رکودی در این برنامه حاصل گردید. کنفرانس بازنگری برنامه اقدام در این سال برگزار شد، اما ناکامی‌ها و شکست‌های این کنفرانس نشان‌گر راه طولانی بود و این کنفرانس در اختلافات و تاخیر در یک دستورالعمل و شکست هر روزنه امید فرو رفت (Goldring, 2007). این کنفرانس به دنبال دستیابی به اهدافی چون انگیزه دولت‌ها برای اختصاص کمک‌های فنی و مالی به کشورهای درگیر به منظور بهبود قوانین و مقررات حاکم بر تجارت تسلیحات و زمینه‌سازی برای ایجاد ارتباط میان دولت‌ها و سازمان‌های غیردولتی دیگر در مبارزه با تجارت غیرقانونی سلاح‌های

کوچک بود. افزایش شفافیت تجارت تسلیحات جهانی، بهبود شفافیت، ردیابی، کنترل و محدودیت در تجارت، اهم مواردی بودند که در کنفرانس بازننگری سال ۲۰۰۶ مطرح شد. در این کنفرانس که نمایندگان بیش از ۴۸ کشور و ۳۰ سازمان غیردولتی حضور داشتند، مباحثی مطرح شد که مانع اجماع در آن کنفرانس گردید. عواملی مانند: علامت‌گذاری و ردیابی سلاح‌های کوچک و سبک، کنترل واسطه‌گری، ارتباط بین تجارت تسلیحات و حقوق بشر و بشردوستانه و خرید فروش تسلیحات بین سازمان‌های دولتی و خصوصی و نحوه ایجاد محدودیت برای سازمان‌ها و دولت‌هایی که به نوعی به دنبال ایجاد کارشکنی بودند. تأکید رئیس جلسه در این کنفرانس برای رسیدن به اجماع به اتفاق آراء بر بفرنج بودن مساله افزود. در این کنفرانس، ایالات متحده مانند سال ۲۰۰۱ با فرایند بازننگری مخالف بود، اما در نهایت با این موضوع موافقت کرد (Goldring, 2007).

در کنفرانس سال ۲۰۰۶ در دستیابی به سند بین‌المللی در مورد دلالتی غیرقانونی، ممنوعیت انتقال سلاح به بازیگران غیردولتی و کنترل سلاح‌های کوچک و سبک در مالکیت غیرنظامیان اجماعی حاصل نشد. اما با وجود فقدان سندیت و مکانیزم پایبندی و وجود ابهام در صورت جرایم و تخطی از پایبندی، برنامه اقدام در جهت مبارزه با تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک حرکتی مناسب و در خور داشت.

در سومین اجلاس دوسالانه (BMS3) در سال ۲۰۰۸، بالغ بر ۱۳۰ کشور شرکت کرده بودند. در این کنفرانس کشورها قادر به اجماع برای دستیابی به سند نهایی نشدند و به ناچار پیش‌نویس سند به رأی گذاشته شد. اهم موارد مطرح شده در این کنفرانس را مساعدت و همکاری بین‌المللی و ظرفیت‌سازی ملی^۱، مدیریت ذخایر تسلیحاتی و انهدام مازاد آنها، مبارزه با دلالتی غیرقانونی، بازننگری در ابزار و ردیابی بین‌المللی^۲ (ITI) تشکیل می‌دادند.

در سال ۲۰۱۰، سه کنفرانس منطقه‌ای در پرو، اندونزی و کنگو در راستای برنامه اقدام انجام شد که در مجموع بر محورهای تقویت فرایند سازمانی اجرای برنامه اقدام، ارتباط بین تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک و قاچاق مواد مخدر^۳، گسترش

1. national capacity –building
2. international tracing instrument
3. drug trafficking

کنترل ملی و سیستم ثبت و ردیابی، بررسی نقش شورای امنیت در تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک بنا نهاده شده بودند.

چهارمین جلسه دو سالانه در ۱۴ تا ۱۸ ژوئن ۲۰۱۰ در نیویورک برگزار شد که در آن نمایندگان ۱۰۵ کشور حضور داشتند. در این کنفرانس گزارشی مبتنی بر دو مؤلفه مسئولیت دولت‌ها و راه پیش رو منتشر گردید. در کنفرانس مزبور، بر نقش دولت‌ها در مبارزه و امحاء تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک و افزایش همکاری در گمرک‌ها و نظارت بر فرایند انتقال تسلیحات در داخل و بیرون دولت‌ها، تأکید شد. در مورد مؤلفه دوم، دولت‌ها بر ایجاد یک مصوبه جدید و تقویت قوانین و مقررات موجود تأکید کردند. دولت‌ها بر ارتباط با پلیس بین‌الملل و مراکز خلع سلاحی فراخوانده شدند و گفته شد که در کنفرانس بازنگری ۲۰۱۲ بایستی ضرورت و تقویت مکانیزم پیگیری اجرا تعیین شود. دومین کنفرانس بازنگری برنامه اقدام از ۲۷ آگوست تا ۷ سپتامبر سال ۲۰۱۲ برگزار گردید (reachingcriticalwill.org). برای ایجاد اجماع بر روی سند نهایی در این کنفرانس، اتحادیه اروپا بیشترین کنش‌گری را از خود نشان داد. نکته قابل توجه و مهم، سکوت ایالات متحده و چین در این کنفرانس بود. در این کنفرانس مانند گذشته مباحثی همچون مدیریت و امنیت ذخایر، جمع‌آوری و نمایش تسلیحات، تروریسم، نقطه ملی ارتباط و هماهنگی نماینده‌ها، مشارکت و همکاری بین‌المللی و ... مطرح گردید (A/CONF.192/2012/RC/CRP.3/Rev.3). در نهایت در روز آخر کنفرانس پیش‌نویس سند نهایی با اجماع مورد تأیید قرار گرفت. در این کنفرانس، ایران شدیداً با مطرح کردن مباحثی همچون پایبندی به تحریم‌های تسلیحاتی شورای امنیت مخالفت کرد و در نهایت موفق شد مانع از طرح این مهم در پیش‌نویس سند نهایی شود.

هر چند برنامه اقدام در اجرا بسیار ناهمگون بوده است، اما صدور بیش از ۳۰ قطعنامه در مورد سلاح‌های کوچک و سبک در سازمان ملل، دلیلی بر اهمیت این موضوع است. مجمع عمومی سازمان ملل هر ساله گزارش خود را از سلاح‌های کوچک و سبک ارائه می‌دهد و شورای امنیت تحریم‌های تسلیحاتی شامل ممنوعیت انتقال غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک را اعمال نموده است.

در مجموع ۱۰ ستون اصلی برنامه اقدام عبارتند از:

رویه های قانونی، اداری و اجرایی

نقطه ملی ارتباط و هماهنگی نماینده ها
رژیم‌های جنایی
مدیریت و امنیت ذخایر
جمع آوری و نمایش تسلیحات
صادرات، واردات، کنترل و تنظیم نقل و انتقالات
دلالی
نشانه‌گذاری، ردیابی و ثبت و نگهداری
خلع سلاح، رفع وضعیت بسیج نیروها و استقرار مجدد یگان‌های رزمنده
مشارکت و همکاری بین‌المللی (Schroeder and Stohl, 2006: 3-7).

۳. واکاوی مفهوم امنیت نظامی و دفاعی در پرتو کاربست دیپلماسی دفاعی

دیپلماسی دفاعی یک مفهوم سازمانی برای دفاع، مرتبط با فعالیت‌های بین‌المللی است که پس از جنگ سرد در غرب به پیشگامی وزارت دفاع انگلستان ارزیابی تازه‌ای از آن به وجود آمد. کشورهای غربی از دیپلماسی دفاعی در "مواجهه با محیط امنیتی بین‌المللی جدید" استفاده می‌کنند (www.bt.com.bt). و آن را در جهت رویکرد کنش‌گرایانه برای تعامل با نظام بین‌الملل و افزایش اعتمادسازی با استفاده از نیروهای نظامی و خارج کردن آنها از محدودیت‌های گذشته و سوق دادن به مشارکت در عرصه بین‌المللی، به کار گرفته‌اند. دیپلماسی دفاعی در نگاه اول دارای یک تناقض است (بلوچی، ۱۳۸۹: ۱۰۲)؛ چرا که دیپلماسی ابزاری نرم در مقابل رویکرد سخت دفاع است. اما با ورود به عمق بحث، دیپلماسی دفاعی در برگیرنده هر دو بعد قدرت نرم، سخت و عملیاتی کردن آن در محیط بین‌المللی است به گونه‌ای که منافع و هدف‌های نظام سیاسی با کمک بخش دفاع و بدون کاربرد قدرت سخت، تامین گردد (جوآنمرد، ۱۳۸۸: ۷). تناقض دیپلماسی دفاعی، برخاسته از تقسیم‌بندی کلاسیک مربوط به ابزارهای اجرای اهداف ملی در عرصه سیاست خارجی است که ابزارهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی را شامل می‌گردد (plexis, 2008: 49). دیپلماسی دفاعی به جای تکیه بر معلول‌ها به علت‌انگاری می‌پردازد و مبتنی بر اصل پیشگیری در مقابل درمان و ابزاری تعیین‌کننده در معادلات جهانی است. دیپلماسی دفاعی مفهومی محوری برای جداسازی مفهوم امنیت از دفاع است که قدرت تنها در زمان

بن‌بست دیپلماسی به کار گرفته نشود و در جهت رفع خصومت، حفظ استقلال و امنیت ملی، توسعه قدرت نظامی و حداکثرسازی امنیت دفاعی و به طور کل ابزاری در خدمت راهبرد بازدارندگی است.

اگر موضوع امنیت را در دولت در نظر بگیریم، تهدیدهای نظامی علیه آن اولین منشاء ناامنی به شمار رفته و آمادگی نظامی یعنی اولین شیوه رسیدن به امنیت در اولویت قرار می‌گیرد (اشنایدر، ۱۳۸۵: ۱۳۳). بنا بر تعریف والتر لیپمن، امنیت در معنی عام کلمه، همیشه همراه با قدرت نظامی خواهد بود به طوری که بود و نبود امنیت وابسته به توانایی کشور در دفع و از بین بردن حمله نظامی است (سیف‌زاده، ۱۳۸۵: ۱۶۰). قسمت عمده‌های از امنیت ملی بر دفاع در مقابل تهدید نظامی استوار است و به تبع، دامنه امنیت یک کشور با قدرت آن کشور، ارتباط مستقیم دارد و قدرت کشورها نیز متفاوت است (کریمیان‌جزی، ۱۳۹۰: ۱۱) حتی می‌توان با جرات این ادعا را مطرح ساخت که داشتن توانمندی‌های نظامی یک کشور برای تعیین دامنه قدرت ملی و جایگاهش در سیاست بین‌الملل چیزی بیش از کافی بودن است (تلیس و دیگران، ۱۳۸۳: ۳۲).

امنیت نظامی سنتی ترین بعد و محور اساسی امنیت ملی است که به شدت از «قدرت نظامی که در انحصار حکومت‌ها است» تاثیرپذیر است (بلیس، ۱۳۶۹: ۶۵). موضوعاتی چون دفاع ملی، منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی در چارچوب مساله امنیت نظامی مطرح می‌گردند. در تعریفی کلی، امنیت نظامی به معنی نبود تهدید و آسیب‌پذیری نظامی است. به دیگر سخن، امنیت نظامی یعنی حصول شرایطی جهت دفع تهدیدات بالفعل و بالقوه و حفظ تمامیت ارضی هر کشور. در تعریفی دیگر، امنیت نظامی عبارت از میزان قابلیت‌های نیروهای مسلح یک کشور برای حفاظت از حکومت و مردم در مقابل تهدیدات قهرآمیز بیان‌گرفته است (بلیس، ۱۳۶۹: ۸۸). در مبادلات درونی، امنیت نظامی در سطح جهت‌گیری سیاست نظامی قدرت و دفاع ملی و تأکید بر قدرت نظامی، عدم آسیب‌پذیری ملی با تأکید بر حمایت از فن‌آوری نظامی و تولید داخلی تسلیحات و در صورت ایجاد راهبرد نظامی، آمادگی ملی برای حمله خارجی با تأکید بر قابلیت تخریب و انهدام اهداف مورد نظر، در دستور کار قرار می‌گیرد.

امنیت نظامی با وجود مشترکات زیادی که با امنیت دفاعی دارد، دارای افتراقاتی نیز هست. هرگاه مقوله امنیت دفاعی در کنار امنیت نظامی به کار گرفته می‌شود، موجب

افزایش حیطه امنیت نظامی و دخالت ابزار نرم در کنار ابزار سخت، نیروی انسانی غیرنظامی در کنار نیروهای نظامی و علاوه بر آن حفاظت از حکومت و مردم در مقابل تهدیداتی که جنبه غیرقهرآمیز نیز داشته باشند، می‌گردد. امنیت نظامی و دفاعی هر کشور به شدت تأثیرپذیر از محیط ژئواهرپردی جهانی و تحولات آن در تمامی ابعاد است.

در حفظ امنیت هر کشور، علاوه بر تأکید بر قدرت دفاعی، توجه به دیپلماسی دفاعی در جهت اصلاح منطقه‌ای امنیتی^۱ و برای تقاعد دیگر ملت‌ها کاربردی بس مهم دارد؛ به نحوی که دیپلماسی دفاعی، اساسی برای تبیین راهبرد دفاعی است و امکان تبیین هنجارها را در امنیت ملی به دنبال خواهد داشت. به عبارت دیگر، کاربرد سیاست دفاعی در عرصه دیپلماسی به منظور تامین اهداف عالیه یک نظام سیاسی در قالب راهبرد کلان ملی است (انعامی‌علمداری، ۱۳۸۹: ۱۳۰). امنیت ملی با بهره‌گیری از دیپلماسی دفاعی به دنبال همکاری بین‌المللی و گسترش هم‌گرایی در میان دولت‌ها است. با اینکه امنیت نظامی در حال حاضر همچنان اهمیت خود را به عنوان یکی از مهم‌ترین گونه‌های امنیت حفظ نموده است، اما تهدیدات در طیفی وسیع قرار گرفته‌اند و نمی‌توان برای مقابله با هر تهدید از ابزار قهری استفاده نمود. دیپلماسی دفاعی ابزاری برای پیش‌گیری از توسل به حربه نظامی است و برای کاهش تهدید و تبدیل تهدید به فرصت مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ به طوری که دیپلماسی دفاعی یک ابزار کنش‌گری در عرصه خلع سلاح و کنترل تسلیحات در تمام ابعاد آن است. به عبارت دیگر، کارکرد دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزاری برای حفظ امنیت، پیش‌گیری از کاربست قدرت سخت است.

یک بعد مهم مفهوم امنیت ملی، کاربست سیاست و راهبرد نظامی در جهت حفظ نظام داخلی در برابر تهدید خارجی است. بنابراین کاربست دیپلماسی دفاعی به اصلی بنیادین برای روابط خارجی کشورها تبدیل شده است و کاربرد آن در رفع تخصص انکارناپذیر است. امروزه "اغلب دیپلماسی دفاعی با جلوگیری از تعارض هم‌پیوند شده است (Fabiani, 2003)". با این رویکرد، در نهایت می‌توان دیپلماسی دفاعی را "بخشی از سیاست‌های دولت که هدف آن ایجاد شرایط سیاسی، ملی و بین‌المللی مطلوب برای حفظ و گسترش ارزش‌های ملی و حیاتی در برابر دشمنان بالفعل و بالقوه است" عنوان نمود (انعامی‌علمداری، ۱۳۸۹: ۱۳۶). این نگرش به دیپلماسی دفاعی موجب تعریف امنیت

1. security sector reform

نظامی و دفاعی در مفهومی نوین است که امنیت نظامی منحصرأ در چارچوب سنتی خود تعریف نشود. مهم‌ترین مؤلفه در این تعریف نوین، کاربست دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزاری نرم برای گسترش نسبیت امنیت دفاعی است.

۴. راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلع سلاح و کنترل تسلیحات

اساس راهبرد و دکترین امنیت ملی، منافع و مقاصد ملی است (Naiari, 2005: 1). یکی از ابعاد دکترین ملی کشورها، دکترین نظامی و دفاعی است که با راهبرد نظامی^۱ متفاوت است. دکترین نظامی و دفاعی شامل سه سطح راهبرد، عملیات و تاکتیک است. یکی از مهم‌ترین حوزه‌های راهبرد دفاعی هر کشور را دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزار حصول حداکثری منافع ملی تشکیل می‌دهد. دیپلماسی کنترل تسلیحات یکی از ابزارهای دیپلماسی دفاعی است که برنامه اقدام نیز، یکی از مهم‌ترین زیرمجموعه‌های دیپلماسی خلع سلاح و کنترل تسلیحات است.

در حال حاضر جمهوری اسلامی ایران یکی از فعالترین بازیگران حوزه نظامی خلع سلاح بین‌المللی است. این نظام در شکل کلی خود، به دلیل تأثیر شدید امنیتی که بر جای می‌گذارد، بایستی در چارچوب مسائل امنیتی مورد بررسی قرار گیرد. برنامه اقدام نیز یکی از حوزه‌های مهم خلع سلاح است که بایستی در راهبرد دفاعی و امنیتی کشور به دلیل تأثیرات حاصل از آن اهمیتی بالایی را برای آن قائل گردید.

یکی از مهم‌ترین اصول حاکم بر راهبرد خلع سلاح کشور، اتخاذ راهبرد خلع سلاحی در متن و بطن ملاحظات امنیتی و سیاست دفاعی کشور است (محمدرفیعی، ۱۳۸۶: ۲۴۲). در جمهوری اسلامی ایران، راهبرد بیست‌ساله توسعه تعیین‌کننده محورهای حوزه دفاعی است. با مرور کلی سند چشم‌انداز بیست‌ساله توسعه ایران در حوزه دفاعی محورهایی همچون ابتکار عمل و مقابله مؤثر در برابر تهدیدها، ارتقاء توان آمادگی دفاعی نیروهای مسلح در جهت بازدارندگی، حفاظت از منافع ملی و منابع حیاتی کشور، جهت‌گیری خارجی و اتخاذ دیپلماسی فعال در جهت گسترش همکاری‌ها و مشارکت بین‌المللی در جهت حفظ صلح به چشم می‌خورد. ایران در راهبرد دفاعی خود در حوزه خلع سلاح، به دنبال توازن‌سازی در سطح تعهدات و امتیازات است. همکاری و برقراری

1. Military Strategy.

تعاملات دفاعی دوجانبه، چندجانبه و تقویت همکاری‌های موجود با اولویت کشورهای همسایه همفکر، مسلمان و کشورهای غیرمحراب، تقویت ارتباط با سازمان‌های دفاعی و امنیتی منطقه‌ای، تعمیم و بسط همکاری‌ها و ارتباطات سازمان‌های منطقه‌ای اسلامی و عدم تعهد به امور دفاعی و امنیتی منطقه‌ای به عنوان ناظر یا همکاری و ایجاد و تعیین وابسته‌های دفاعی در برخی نمایندگی‌های سیاسی کشور، از برنامه‌های دستگاه دیپلماسی کشور در حوزه دفاعی است (کلانتری، ۱۳۸۹).

برنامه اقدام به عنوان محوری که دارای مزایا و تهدیدات امنیتی برای دستگاه خارجی کشور است، یکی از اساسی‌ترین برنامه‌های مورد بحث در حوزه دیپلماسی دفاعی کشور است. با توجه به تهدیدات و فرصت‌های موجود در برنامه اقدام به نظر می‌رسد تدوین سیاست مناسب برای حصول منافع حداکثری و در مطابقت با راهبرد دفاعی کشور لازم و ضروری باشد.

۵. تقویت امنیت ملی و تحرک‌بخشیدن به دیپلماسی دفاعی در پرتو

فرصت‌های موجود در برنامه اقدام

برنامه اقدام به دنبال ترویج تدابیری برای پیش‌گیری از مناقشه است و فرصتی را برای دیپلماسی ایران فراهم آورده تا در راستای گسترش منافع ملی خود و همسو با جهت‌گیری خارجی و اتخاذ دیپلماسی فعال در جهت گسترش همکاری‌ها و مشارکت بین‌المللی به عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی راهبرد دفاعی در سند چشم‌انداز بیست ساله توسعه در جهت حفظ صلح به ایجاد سازوکاری مناسب برای تقویت امنیت دفاعی بپردازد. برنامه اقدام می‌تواند برای ایران شرایطی را فراهم آورد تا در پرتو استفاده از ظرفیت‌های دیپلماسی دفاعی موجبات تقویت امنیت ملی خود را (به عنوان مهم‌ترین هدف راهبرد دفاعی) فراهم آورد و یکی از واحدهای سیاسی است که تأثیرات بی‌بدیلی بر ساختار امنیت نظامی ایران دارد. اما این تهدید را در خود نهان ساخته که موجب عدم تحرک در کنش‌گری امنیت نظامی و موجب محدودیت در نقش‌آفرینی مؤثر و تهدید تمامیت ارضی کشور شود. اگر ایران با دیپلماسی فعال همراه با راهبرد منسجم در تمام عرصه‌ها پدیدار شود، برای شکل‌دهی به خط‌مشی دیگر کشورها وضعیت مناسبی دارد. در برنامه اقدام فرصت‌هایی چون مبارزه با تروریسم، قاچاق مواد مخدر به عنوان دو عنصر اساسی

تهدید امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. در کنار آن، ایران می‌تواند با تمرکز بر مبارزه با تقاضای سلاح‌های کوچک و سبک و اقدامات دوجانبه و چندجانبه ملی و منطقه‌ای و عدم وجود سازوکار حقوقی در خصوص برنامه اقدام، موجبات تحرک‌بخشی به دیپلماسی دفاعی کشور و تقویت امنیت دفاعی کشور را فراهم آورد.

۱-۵. مبارزه با تروریسم

تروریسم مفهومی سهل و ممتنع است که تفسیرهای گوناگون از آن مانع یک تعریف جامع و کامل شده است. فارغ از تعاریف گوناگون ارائه شده از تروریسم، تحقیقات نشان می‌دهد که «سلاح‌های کوچک و سبک، وسیله مورد نظر تروریست‌ها هستند» به صورتی که «نیمی از حوادث تروریستی به وسیله سلاح‌های کوچک صورت می‌گیرد» (Schroeder and Stohl, 2006: 1). به عبارت دیگر، سلاح‌های کوچک و سبک ابزار اصلی تروریست‌ها هستند (Gunaratna, 2001: 1).

تروریسم به عنوان بخشی از یک حمله مسلحانه و عدم تبعیض بین افراد عادی و مسلح، تهدیدی جدی علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است. مبارزه با تروریسم در صورت تضمین حقوق ملی و جداسازی مفهوم تروریسم از انگیزه‌های سیاسی، فرصتی برای ایران به عنوان یکی از کشورهای قربانی تروریسم پدید می‌آورد تا در پرتو دادرسی عادلانه و احترام به کرامت انسانی در جهت تحرک‌بخشی به دیپلماسی دفاعی عمل نماید. ایران می‌تواند در پرتو بهره‌گیری از موازین حقوق بین‌الملل و در جهت تحرک‌بخشی حداکثری به دیپلماسی دفاعی در مبارزه با پدیده تروریسم پیشگام شود.

۲-۵. مبارزه با قاچاق مواد مخدر

ایران به واسطه موقعیت منطقه‌ای و همسایگی باکشوری که بالاترین سطح تولید مواد مخدر در جهان را داراست، همواره با معضل قاچاق مواد مخدر مواجهه بوده است. انباشت بی‌ثبات‌کننده و گردش بدون کنترل سلاح‌های کوچک و سبک در دست گروه‌های قاچاقچی مواد مخدر، معضلی اساسی برای ایران است. قاچاق مواد مخدر یکی از فاکتورهای اساسی تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک است. بسیاری از مشکلات جمهوری اسلامی ایران به خصوص در زمینه اجتماعی، مرتبط با مواد مخدر است. افغانستان ۹۰۰

کیلومتر مرز زمینی مشترک با ایران دارد و این مرز وسیع موجب سرمایه‌گذاری کلان و به کارگیری تعداد زیادی نیروی امنیتی از ایران برای مقابله با قاچاق مواد مخدر شده است. تجارت پرسود مواد مخدر موجب سرمایه‌گذاری نیروهای آشوب‌گر و تروریستی در زمینه مواد مخدر شده است که عمده ابزار نظامی آنها برای مقابله با نیروهای امنیتی ایران سلاح‌های کوچک هستند. دیپلماسی دفاعی ایران این ظرفیت را دارد که با استناد به کنوانسیون مقابله با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان سازمان ملل^۱ - کنوانسیون وین - که در سال ۱۹۸۸ به تصویب رسید و از طریق برنامه اقدام به مقابله با گروه‌های سوداگر بپردازد. از سوی دیگر با در نظر گرفتن اینکه ۹۰ درصد هروئین مصرفی در اروپا و ۷۰ درصد مواد مخدر جهان در افغانستان تولید می‌شود و ایران در مرکز ثقل مراودات تجاری مواد مخدر قرار گرفته است، فرصت مناسبی برای دیپلماسی دفاعی ایران وجود دارد تا به مقابله با قاچاق مواد مخدر و گسترش امنیت ملی خود در پرتو مبارزه با سوداگرانی که یکی از مهم‌ترین مشتریان سلاح‌های کوچک هستند، بپردازد.

۳-۵. تمرکز بر مبارزه با تقاضای سلاح‌های کوچک و سبک

صادرات اسلحه برنامه نظامی صادرکنندگان را در اقصی نقاط راهبردی دنیا تامین می‌کند (خراسانی، ۱۳۸۹: ۱۹۰) و به نوعی موجبات تهدید را فراهم آورده است. ارزش خرید و فروش تسلیحات متعارف به بیش از ۴ میلیارد دلار در سال می‌رسد و دو سوم سلاح‌های تولید شده (قسمت عمده تسلیحات متعارفی که در جهان تولید می‌شود مربوط به اعضای دائم شورای امنیت است) به کشورهای در حال توسعه سرازیر می‌شود (مصفا و شاه‌نوری، ۱۳۸۹: ۲۷۰).

در حال حاضر، برنامه اقدام بر کنترل عرضه تسلیحات تمرکز نموده است. به عبارت دیگر، در برنامه اقدام بر تقاضا برای تجارت غیرقانونی سلاح‌های کوچک و سبک تمرکز نشده است. از سوی دیگر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی مبتنی بر صنعت بومی‌گرایی است و تقاضای چندانی برای ورود تسلیحات کوچک و سبک از خارج وجود ندارد. تقاضای سلاح از سوی کشورهایی که به حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین احترام

1. The united nation convention against illicit traffic in narcotic drugs and psychotropic substance.

نمی‌گذارند و منطقه‌ای که در آن تنش در حد بالایی وجود دارد و برای کشورهای که سابقه بی‌احترامی به قوانین بین‌المللی حاکم و استفاده از تسلیحات در سرکوب داخلی مردم را دارند، فرصتی برای دیپلماسی دفاعی ایران است تا در پرتو این مهم به گسترش فشار به این کشورها بپردازد. تمرکز بر روی مبارزه با تقاضای تسلیحات می‌تواند موجب کنشگری در دستگاه دیپلماسی و تحکیم امنیت دفاعی جمهوری اسلامی در این جهت شود. جمهوری اسلامی ایران در پرتو دیپلماسی دفاعی می‌تواند برنامه اقدام را در جهت تحرک به سمت مبارزه با تقاضای تسلیحات سوق دهد. بنابراین دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران بایستی تلاش کند تمرکز بر کنترل صادرات در برنامه اقدام را به سمت تمرکز بر واردات سلاح متمرکز نماید.

۴-۵. اقدامات دوجانبه و چندجانبه ملی و منطقه‌ای

دیپلماسی دفاعی به سه سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی تقسیم می‌شود که برنامه اقدام را در سه سطح خود می‌تواند هدایت کند. کار ویژه دیپلماسی دفاعی ایران در بعد خارجی همگرایی، شفاف‌سازی و اقدامات اعتماد ساز^۱ و همکاری با کشورهای منطقه در جهت ایجاد تفاهم مشترک است. در سطوح منطقه‌ای و جهانی روش‌هایی همچون افزایش قدرت نظامی با بهره‌گیری از ابزار خارجی، گسترش، بهبود تعاملات و ارتقای سطح همکاری‌ها، مشارکت در بحران‌های منطقه‌ای و جهانی به وسیله کنش دیپلماتیک در همه سطوح موجب تحرک بخشی دیپلماسی دفاعی می‌گردد. (عسگری، ۱۳۸۹: ۱۴۶-۱۵۶) در سطح دو جانبه کشورهایی مانند عراق، ترکیه و پاکستان بیشترین ظرفیت را برای همکاری برای مبارزه با قاچاق غیر قانونی سلاح‌های کوچک و سبک برای عدم دستیابی بازیگران ثالث و غیر دولتی به این تسلیحات دارند. در سطح منطقه‌ای ایران می‌تواند از ظرفیت نهادهایی مانند سازمان همکاری اسلامی^۲ و ایجاد ائتلاف‌های منطقه‌ای با کشورهای همسایه موجبات تحرک بخشی به دیپلماسی دفاعی را در پرتو مبارزه با تجارت غیر قانونی سلاح‌های کوچک و سبک که منجر به افزایش توان دفاعی کشور خواهد شد، فراهم آورد. همکاری و برقراری تعاملات دفاعی دو جانبه، چند جانبه و

1. . confidence building measure
2. . Organization of the Islamic Conference (OIC)

تقویت همکاری‌های موجود با اولویت کشورهای همسایه همفکر، مسلمان و کشورهای غیر محارب از برنامه‌های توسعه در بخش دفاعی کشور است که برنامه اقدام ظرفیت پوشش بخشی به این راهبرد دفاعی ایران را در بخش سلاح‌های کوچک و سبک دارد.

۵-۵. عدم وجود ترتیبات و سازوکار حقوقی

به نظر می‌رسید توافقی که در سال ۲۰۰۵ مورد تأیید مجمع عمومی قرار گرفت، بیشتر جنبه سیاسی داشت تا اینکه جنبه حقوقی به خود بگیرد و علاوه بر آن، این توافق عمدتاً بر روی سلاح‌های جدید در مقابل هزاران میلیون سلاحی که در جهان در حال انتشار هستند، تمرکز کرده بود. انعطاف‌پذیر بودن برنامه اقدام که تنها در پرتو عدم وجود ترتیبات حقوقی امکان‌پذیر است، فرصتی برای دیپلماسی دفاعی است تا در ترازوی فرصت-تهدید بتواند نقص‌های موجود در برنامه اقدام را به سمت فرصت سوق داده و تهدیداتی که در این برنامه وجود دارد را تا سر حد ممکن کاهش دهد، زیرا در صورت ایجاد سازوکار و سند حقوقی مشخص و دستورالعمل تدوین شده، اجازه انعطاف و بهره‌برداری حداکثری از این برنامه از ایران گرفته خواهد شد. تا زمانی که ایران یک دیپلماسی فعال و کارآمد را در مقابل برنامه اقدام تدوین نکرده است، بایستی به دنبال بهره‌گیری حداکثری از فرصت‌ها و روندهای کنونی برنامه اقدام و قبل از تدوین مکانیزم حقوقی باشد، چرا که تدوین سازوکاری حقوقی جایگزین هر گونه بهره‌گیری غیرمجاز را که می‌تواند در شرایطی خاص تحکیم بخش امنیت ملی باشد، می‌گیرد و حاکمیت ملی را متاثر می‌سازد.

۶. تهدیدات برنامه اقدام و تاثیر آن بر امنیت نظامی و دیپلماسی دفاعی

هر چند "برنامه اقدام حق ذاتی کشورها برای دفاع مطابق با ماده ۵۱ منشور ملل متحد و نیز حق هر کشور برای تولید، واردات و نگهداری اسلحه به منظور تامین نیازهای دفاعی خود را به رسمیت شناخته، اما این برنامه پتانسیل تهدید در بازدارندگی فعال و دفاع مؤثر را دارد. همین پتانسیل موجود در برنامه اقدام موجب گردیده است که "هر کشور برای خود در برابر این برنامه خطوط قرمزی داشته باشد" (UN small arms, 2001: 34). در برابر تهدیدات موجود در برنامه اقدام، دیپلماسی دفاعی کمکی در جهت مدیریت بحران و حل منازعه است. دیپلماسی دفاعی در شکل

نوبین، روندی نظام‌مند در قالب تولید و به کارگیری قدرت راهبردی برای پیش‌گیری و مقابله با تهدیدهایی است که برای یک واحد سیاسی فرض می‌شود (انعامی‌علمداری، ۱۳۸۵: ۱۳۵)، که قابلیت ایجاد برنامه‌های منسجم برای مقابله با تهدیدات برنامه را در خود دارد. شفاف‌سازی تسلیحات، گسترش حوزه برنامه اقدام، ایجاد سند ردیابی و صدور جواز برای فعالیت‌های واسطه‌ها تهدیداتی است که در برنامه اقدام ممکن است امنیت دفاعی ما را تحت تأثیر قرار دهد، لذا برخورد مناسب با تهدیدات با راهبردهای هدفمند، می‌تواند به حداکثرسانی منافع و به حداقل‌رساندن تهدیدات منجر شود.

۱-۶. شفاف‌سازی تسلیحات موجود

یکی از اهداف به کارگیری دیپلماسی دفاعی تقویت قدرت نظامی کشور به وسیله کسب فن‌آوری نوبین است. نظارت بر تولید سلاح با توجه به تأکید بر مؤلفه سیاست دفاعی ما مبنی بر خودکفایی در بخش دفاع، می‌تواند تهدیدی برای امنیت ملی محسوب شود. ثابت کردن تولید تهدیدی مهم علیه ایران است، زیرا تولید سلاح، متغیری وابسته و مشروط به شرایط منطقه‌ای، جهانی و ملی است. صنعت دفاعی ایران در حال گذار است و جلوگیری از تولید سلاح‌های جدید با محوریت دفاعی تهدیدی بزرگ محسوب می‌شود؛ چرا که دیگر قدرت‌های برتر نظامی جهان یا از نظر فن‌آوری نظامی از ایران جلوتر هستند و تعلق ایران در ساخت تسلیحات جدید می‌تواند منجر به خطر امنیتی شود، یا اینکه به هیچ وجه از تولید سلاح‌های پیشرفته‌تر صرف‌نظر نخواهند کرد. در قطعنامه ۶۰/۸۱ مجمع عمومی در دسامبر ۲۰۰۵ سندی در باب ردیابی و علامت‌گذاری سلاح‌های کوچک و سبک برای شناسایی و ردیابی به موقع و با روش قابل اعتماد سلاح‌های کوچک و سبک ایجاد شد. در مورد شفافیت تسلیحاتی تصریح شده در برنامه اقدام برای بسیاری از کشورها ابهام وجود دارد و همین ابهام علت وجود کمترین اطلاعات از سلاح‌های کوچک و سبک نسبت به دیگر تسلیحات است. فقدان شفافیت در اظهارات تعدادی از دولت‌ها و مشکل عدم تجمیع اطلاعات در شفافیت آن دولت‌ها در گزارش‌های آنها، چالش‌های عیدهای را برای این فعالیت‌ها به وجود آورده است (Small arms transfer, 2011: 1). اما بازدید متناوب از ذخایر تسلیحاتی کشور می‌تواند تهدید جدی برای امنیت ملی باشد. بدین ترتیب، دیپلماسی دفاعی ایران در پرتو ایجاد محدودیت در این بعد از برنامه اقدام

قادر خواهد بود قابلیت تهدید و تحدید امنیت دفاعی ایران که به وسیله شفاف‌سازی تسلیحات موجود صورت می‌گیرد، را کاهش دهد.

۲-۶. سند ردیابی

در ژوئن ۲۰۰۵ گروه کاری سازمان ملل پیشنهاد یک سند غیر الزام‌آور را در ایجاد حداقل استانداردها برای نشانه‌گذاری سلاح‌های کوچک و سبک و سازوکار بین‌المللی برای پیش‌گیری از انتقال غیرقانونی سلاح‌ها ارائه داد (Schroeder and Stohl, 2006: 6). علاوه بر آن، برخی سازمان‌های مردم‌نهاد نیز فراخوانی مبنی بر سند الزام‌آور حقوقی و ایجاد یک مدل کنوانسیون نشانه‌گذاری و ردیابی را در همین سال ارائه دادند (Directorate-General for development cooperation, 2003). از طرف دیگر نشانه‌گذاری سلاح‌های کوچک به نحوی گسترده است که پروتکل سلاح‌های آتش‌زا سازمان ملل را نیز پوشش می‌دهد (Schroeder and Stohl, 2006: 6).

تهدید موجود در نشانه‌گذاری، موجب ایجاد محدودیت برای آرمان ایران مبنی بر کمک و حمایت از گروه‌ها و سازمان‌های آزادی‌بخش و محور مقاومت در منطقه می‌گردد و می‌تواند اختلالاتی جدی در این روند وارد آورد. هرچند ایران این فرصت را دارد که در پرتو نشانه‌گذاری بتواند از کمک دولت‌های مخالف جمهوری اسلامی ایران به سازمان‌های تروریستی، روند مذاکرات را به سوی خود به پیش ببرد؛ اما با توجه به اینکه سیاست دفاعی پیوسته تابع شرایط حاکم بر روابط بین‌الملل است، این امر نیازمند مذاکره بیش از پیش به این مهم است. به عبارت دیگر، سند ردیابی برنامه اقدام در کنار فرصت‌های موجود، تهدیداتی را برای امنیت دفاعی ایران ایجاد می‌کند. دیپلماسی دفاعی با تحلیل صحیح این فرصت و تهدیدات که تابعی از شرایط زمانی و مکانی است، بایستی به دنبال حداکثرسانی فرصت‌ها و به حداقل رساندن تهدیدات برآید.

۳-۶. گسترده‌شدن حوزه برنامه اقدام

برنامه اقدام در ابتدای کار، تنها محدود به سلاح‌های کوچک و سبک بود. اما در چند سال اخیر، مباحثی مبنی بر گسترش حوزه این برنامه به سمت کلیه مهمات و مواد انفجاری مطرح شده است. گسترش شمول برنامه اقدام از سلاح‌های کوچک و سبک به

سمت مهمات، مواد منفجره، و سایر مواد مربوطه تهدیدی بالقوه برای امنیت دفاعی ایران است. تحت پوشش قرارگرفتن کلیه تسلیحات و انبارهای مهمات کشور به خصوص در شرایط کنونی یکی از مهم‌ترین تهدیدات علیه امنیت ملی است. از طرف دیگر، بایستی توجه نمود که بازرسی از مهمات و تسلیحات علاوه بر اظهارنامه‌هایی که کشور در جهت اعتمادسازی بین‌المللی ارائه می‌دهد، بهانه‌ای برای جاسوسی اقتصادی و تجاری نیز می‌گردد. دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزار نرم امنیت ملی بایستی شرایط را برای عدم تحرک برنامه اقدام به سمت گسترش حوزه تسلیحات فراهم آورد. هر چند در این راستا، کشورهای دیگری مانند ایالات متحده، چین، کوبا و... نیز با این رویه مخالفت نموده‌اند.

۴-۶. صدور جواز برای فعالیت‌های واسطه‌ها (ایجاد سند حقوقی در واسطه‌گری)

واژه دلالی به هزاران فعالیت اداری، فنی و مالی مرتبط با نقل و انتقال بین-المللی تسلیحات برمی‌گردد و یک قسمت مخفی در جامعه بین‌المللی است (Biting) (6: 2005, the Bullet). کنترل واسطه‌ها به صورت الزامی کردن ثبت مشخصات دلان، اجباری نمودن صدور جواز یا مجوز واسطه‌گری، الزامی کردن افشای مجوزهای صادرات و واردات و اعلام نمودن اسناد و اسامی و نشانی واسطه‌های درگیر در معاملات نظامی، تهدید برای امنیت ملی است. شرایط بین‌المللی ایران به خصوص پس از آخرین تحریم که در آن برای اولین بار تسلیحات متعارف نیز به تحریم‌های قبلی افزوده شد، ایجاب می‌کند که ایران نیازهای تسلیحاتی خود را از طریق واسطه‌ها تامین نماید. در این میان اگر فعالیت واسطه‌ها در یک برنامه کاری مشخص و معین گردد، تهدیدی علیه امنیت ملی ایران محسوب می‌شود. در این شرایط نیز، ایجاد شرایط حقوقی و ایجاد سند برای فعالیت واسطه‌ها به دلیل شرایط بین‌المللی فراروی ایران، می‌تواند تهدیدی جدی قلمداد گردد؛ لذا دیپلماسی دفاعی وظیفه ایجاد گروه‌های هم‌فکر برای مقابله با این تهدید بالقوه را دارد

نتیجه

کنشگری کشورها در سطح بین‌المللی، از وظایف دیپلماسی دفاعی است. دیپلماسی دفاعی شباهت بسیاری با دیپلماسی سیاسی دارد، اما محتوای اصلی دیپلماسی دفاعی

به جای مسائل سیاسی، دربرگیرنده مسائل نظامی، دفاعی و امنیتی است. تدوین یک دیپلماسی دفاعی کارآمد، مستلزم تلفیق کارکردها و ابزارها و ارزیابی تهدید فرصت در راستای پیگیری اهداف متعدد است. بنابراین، شناخت صحیح فرصت-تهدیدها موجبات عینت‌بخشی و ایجاد ظرفیت را فراهم می‌آورد. در محیط خلع سلاح، به سبب تلفیق دو حوزه نرم دیپلماسی و سخت تسلیحات دیپلماسی دفاعی، بیشترین ظرفیت را برای تحرک‌بخشی سیاست خارجی یک کشور بر عهده دارد. به طور کل می‌توان ادعا نمود وظیفه اصلی در تعاملات خلع سلاحی بین‌المللی بر عهده دیپلماسی دفاعی هر کشور است. برنامه اقدام سلاح‌های کوچک و سبک به عنوان یکی از مهم‌ترین مباحث خلع سلاحی در مجامع بین‌المللی، یکی از مواردی است که محیطی مبهم توأم با فرصت و تهدید برای امنیت جمهوری اسلامی ایران ایجاد نموده است. حضور در عملیات بشردوستانه ملل متحد و مبارزه با تروریسم بین‌المللی فرصتی برای دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی است تا بتواند ظرفیت خود را برای افزایش نقش در معادلات منطقه‌ای و جهانی را که یکی از مهم‌ترین راهبردهای امنیتی کشور است، مشخص سازد. از طرف دیگر، ایران می‌تواند با ایجاد اختلال در روند تقاضای سلاح‌های کوچک و سبک و در مقابل، تلاش برای تمرکز بر عرضه تسلیحات بر قدرت منطقه‌ای خود بیافزاید. در توضیح این نکته بایستی خاطر نشان ساخت که هیچ‌کدام از کشورهای منطقه خاورمیانه بر تولید داخلی سلاح‌های کوچک و سبک تمرکز نیافته‌اند و صرفاً به بازاری برای تسلیحات دیگر کشورها تبدیل شده‌اند؛ لذا تمرکز بر مبادلات غیرقانونی از سوی این کشورها، می‌تواند دستگاه دیپلماسی کشورهای هدف را در حالتی منفعلانه قرار دهد. از طرف دیگر، در پرتو مقوله همکاری ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که در سند برنامه اقدام بر آن تصریح گردیده است؛ دیپلماسی دفاعی با روش‌هایی چون گسترش، بهبود تعاملات و ارتقاء سطح همکاری‌ها و مشارکت در حل بحران‌های منطقه‌ای و جهانی ناشی از تسلیحات کوچک و سبک مانند تحرک گروه‌های جدایی‌طلب و آشوب‌گر و ... می‌تواند موجب کنشگری دستگاه دیپلماسی کشور در حوزه خلع سلاح به طور کل و متمرکز در برنامه اقدام سلاح‌های کوچک و سبک گردد. علاوه بر آن، ایجاد همکاری‌های دوجانبه و ائتلاف‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از ظرفیت‌هایی چون سازمان کنفرانس اسلامی و گروه عدم تعهد، می‌تواند تضمین‌کننده موفقیت کشور در

فعالیت‌های این حوزه گردد. در نهایت، عدم وجود ترتیبات و سازوکار حقوقی که امکان دارد اجازه انعطاف و بهره‌گیری از ظرفیت‌های برنامه اقدام را به سبب وجود شرایطی مانند ساماندهی دلالی و واسطه‌گری و تمرکز بر عرضه سلاح‌های کوچک و سبک و عدم وجود دیپلماسی فعال و کارآمد در مقابل برنامه اقدام را ایجاد نماید؛ فرصتی برای به حداکثرسانی منافع ملی و امنیت دفاعی کشور فراهم آورده است.

از سوی دیگر، تهدیدات نهفته در برنامه اقدام از قبیل شفافیت و نشانه‌گذاری سلاح‌های کوچک و سبک، گسترش حوزه برنامه اقدام و ایجاد سند حقوقی در واسطه‌گری ناپیستی در ایجاد و گسترش کمی و کیفی سازوکارهای دفاعی و امنیت ملی اختلال ایجاد نمایند. روزآمد کردن فنآوری نظامی و تجدید ساختار صنایع دفاعی متناسب با شرایط، اولویتی اساسی برای ساختار دفاعی و امنیت ملی ایران است که راهبرد دفاعی ما براساس آن بنا نهاده شده است. بنابراین، دیپلماسی دفاعی کشور به عنوان مرکز ثقل کنشگری در برنامه اقدام وظیفه ایجاد تحدید در شفافیت و نشان‌گذاری سلاح‌های کوچک و سبک را دارند. علاوه بر آن، گسترش حوزه برنامه اقدام به سمت مهمات و دیگر، تسلیحات تهدیدی بالقوه برای امنیت دفاعی ایران است که ج.ا. ایران بایستی در مواضع خود با ایجاد گروه‌های هم‌فکر با گسترش برنامه اقدام، مخالفت نماید. در خصوص صدور جواز برای فعالیت‌های واسطه‌ها نیز، ایجاد شرایط حقوقی و ایجاد سند برای فعالیت واسطه‌ها به دلیل شرایط بین‌المللی فراروی ایران و اعمال تحریم‌های بین‌المللی در خصوص سلاح‌های سبک علیه ایران، تهدیداتی جدی ایجاد می‌کند. *

کتابنامه

منابع فارسی

شنايدر، کریگ. (۱۳۸۵). *امنیت و راهبرد در جهان معاصر*. ترجمه اکبر عسگری صدر و فرشاد امیری. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

انعامی علمداری، سهراب. (۱۳۸۹). «دیپلماسی دفاعی اروپا»، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، ۸ (۳۱).

بلوچی، حیدرعلی. (۱۳۸۹). «دیپلماسی دفاعی چین»، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، ۸ (۳۱).

بیلیس، جان و دیگران. (۱۳۶۹). *استراتژی معاصر: نظریات و خط مشیها*. ترجمه هوشمند میرفخرایی. دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

تلیس، اشلی و دیگران. (۱۳۸۳). *سنجش قدرت ملی در عصر فراصنعتی*. ترجمه موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.

جوانمرد، مهدی. (۱۳۸۸). *امنیت ملی دفاعی نامتقارن در عصر جنگ نرم*، دومین همایش علمی پژوهشی پدافند غیر عامل، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

خراسانی، محمدمظلوم. (۱۳۸۹). «انسان، اسلحه و جنگ» *مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۷ (۱).

سیف‌زاده، حسین. (۱۳۸۵). *اصول روابط بین‌الملل (الف و ب)*. تهران: نشر میزان.

عسگری، محمود. (۱۳۸۹). «نقش دیپلماسی دفاعی در مدیریت دفاعی منطقه‌ای»، *فصلنامه دیپلماسی دفاعی*، ۱ (۲).

کریمیان‌جزی، اسماعیل. (۱۳۹۰). *سلاح‌های هسته‌ای، جنگ‌افزارهای کشتار جمعی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (دیپلماسی دفاعی-امنیتی)*. تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر، مجتمع دانشگاهی مدیریت و فن‌آوری نرم.

محمدرفعی، سیدکمال‌الدین. (۱۳۸۶). بررسی روند جهانی استراتژی خلع سلاح و تعامل جمهوری اسلامی ایران، در موسویان، سیدحسین. *پروتکل الحاقی و راهبرد جمهوری اسلامی ایران*. تهران: مجمع تشخیص

مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک.

مصفا، نسرين و ندا شاهنوری. (۱۳۸۹). «بررسی تاثیرات زبان بار تولید، تجارت و استفاده غیرقانونی سلاح‌های

کوچک و اسلحه‌های سبک»، *فصلنامه سیاست*، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۰ (۲).

..... (۱۳۸۹). *مناسبات سیاست خارجی و دیپلماسی دفاعی*. مصاحبه با سردار نصراله کلانتری،

معاونت امور بین‌الملل، ارتباطات و مطالعات دفاعی اداره کل مطالعات راهبردی.

منابع انگلیسی

Report of the united nation conference on the illicit trade in small arms a light weapons in all aspect. (2001). Available at: <http://www.un.org>. last viewed at: 3 September 2016.

State of security Cambridge: CUP. (2011). <http://www.smallarmssurvey.org>, last viewed at: 10 October 2016.

Small arms and light weapon, the response of European communities. (2001). Available at: http://www.eeas.europa.eu/cfsp/salw/docs/small_arms_en.pdf, last viewed at: 3 November 2016.

Small arms transfer: exporting state. Research notes, Weapons and markets. (2011). Available at: <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/.../SAS-Research-Note-11.pdf>, (accessed on 2011, Nov 12).

Directorate-General for development cooperation. (2003). Belgian Minister of foreign Affairs Draft Convention on Marking, Registration, and Tracing of small Arms and light weapons. June.

United states weakens outcome of UN small arms and light weapons conference. (2001). Arms control today. September .

Biting the Bullet. (2005). international action on small arms 2005. *Examining implementation of The UN Programme of Action*.

Small arms survey 2004-2011. (2011). table: export of small arms. Available at: <http://www.smallarmssurvey.org>.

Adolf , A. F. (2005). Gangs and crime in Latin America, Testimony before the house committee on international relations. Available at: www.foreign

affairs.house.gov/archives/109/20786.pdf.

Disarmament Diplomacy. (84). www.acronym.org.uk/textonlydddd8484ng.htm.

du plessis, A. (2008). defense diplomacy: conceptual and practical dimensions with specific reference to south Africa. *Strategic review for southern Africa*. 1 November .

Fabiani, Z. (2003). The defense diplomacy, main component of the preventive diplomacy. Toward a new symbiosis between diplomacy and defense, III (1) available at: <http://www.afri-ct.org/the-defence-diplomacy-main?lang=fr>.

Goldbalt, J. (2002). arms control. Available at: <http://www.sipri.org> .

Goldring, N. (2007).The 2006 Review Conference on Small Arms and Light Weapons, A study in Frustration.

Gunaratna, R. (2001), Terrorism and small arms and light weapons, Symposium on Terrorism and Disarmament, United Nations: New York, October 25.

Matt, S and R, Stohl. (2006). Small Arms, Large problem: The international Threat of Small Arms Proliferation and Misuse. Available at: http://www.armscontrol.org/act/2006_06/SmallArmsFeature.

Nairi, K. K. (2005). Space Theory and Doctrine. *Air Power journal*. 2 (1).

Stohl, R and E. J. Hogendoorn. (2010). stopping the destructive spread of small arms. Available at: http://www.Americanprogress.org/issues/2010/03/small_arms.html

UN document A/CONF.192/15. Available at: <http://www.disarmament.un.org/cab/poa.html>.

www.acronym.org.uk/textonlydddd8484ng.htm.

www.bt.com.bt/news-national/2010/06/01/keep-defence-diplomacy-alive.htm.

[www.un.org.\(A/RES/50/70B\)](http://www.un.org.(A/RES/50/70B)).

